

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

SAMARQAND DAVLAT VETERINARIYA MEDITSINASI,
CHORVACHILIK VA BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI

IQTISODIYOT FAKULTETI

IQTISODIYOT VA BUXGALTERIYA HISOBI KAFEDRASI

60310100-“Iqtisodiyot (qishloq xo‘jaligida)” ta’lim yo‘nalishi
401-402-guruh talabalari uchun

NARZIYEVA GUZAL BAXTIYOROVNAning

“Pul kredit va banklar” fanidan

“Kreditning turlari va shakllari ” mavzusida ochiq ma’ruza darsining
ishlanmasi

Samarqand – 2024

Tuzuvchi:

G. Narziyeva – “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrası assistenti.

Taqrizchilar:

M.Mardonov – TDIU Samarqand filiali “Buxgalteriya hisobi va statistika” kafedrası mudiri dotsenti, i.f.n.

I.Salamov – SamDVMCHBU “Iqtisodiyot va buxgalteriya hisobi” kafedrası dotsenti, i.f.n.

**Kelishildi: O‘quv-uslubiy boshqarma
boshlig‘i, professor v.v.b.**

R.F.Ro‘ziqulov

“Kreditning turlari va shakllari” mavzusidagi ma’ruzani o‘qitish texnologiyasi

<i>Ma’ruza vaqti: 2 soat</i>	<i>Talabalar soni: 34</i>
<i>Ma’ruza rejasi/ o‘quv mashg‘ulotining tuzilishi</i>	<p>14.1. Kreditning turlari. Kreditning tarmoq yo‘nalishiga ko‘ra turlari.</p> <p>4.14.2. Kreditning ta‘minlanganligiga ko‘ra turlari. Kreditning muddatiga ko‘ra turlari. Kreditning to‘lovliligiga ko‘ra turlari.</p> <p>4.14.3. Kreditning shakllari.</p>
<i>O‘quv mashg‘uloti maqsadi:</i>	<p>Talabalarga kreditning turlari va ularning kreditlash jarayonidagi o‘rni. Kreditlarni turkumlash mezonlari va ularning tavsifi. Bank krediti. Qisqa va uzoq muddatli kreditlar hamda ularning o‘ziga xos xususiyatlari.</p> <p>Ssuda kapitali, ssuda foizining mazmuni va uning funksiyalari. Ssudalar uchun to‘lanadigan foiz to‘lovlarining mohiyati. Ssuda foiziga ta’sir qiluvchi omillar. Ssuda foizi normasi va uning o‘zgarishi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida ssuda foizining roli to‘g‘risida o‘rgatish hamda nazariy bilimlarni amaliyotda tatbiq etish bo‘yicha ko‘nikma va malakalarini shakllantirishdan iborat.</p>
<p><i>Pedagogik vazifalar:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Banklarning kelib chiqish tarixi va uning mohiyati. Banklarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘lgan tarixiy shart - sharoitlar.</i> - <i>Bank tizimi va uning rivojlanish bosqichlari. Banklarning turlari va ular faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari.</i> - <i>Zamonaviy bank tizimining xususiyatlari. O‘zbekiston Respublikasining bank tizimi mohiyati va mazmunini tushuntirish.</i> 	<p><i>O‘quv faoliyatining natijalari:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Kreditning turlari va uning mohiyatini tushunadi;</i> - <i>Kreditning ta‘minlanganligiga ko‘ra turlarini, kreditning muddatiga ko‘ra turlari o‘rganadi;</i> - <i>Kreditning shakllari, uning tuzilishi, mohiyati va mazmunini o‘rganadi.</i>
<i>O‘qitish metodlari</i>	Muammoli ma’ruza, aqliy hujum.
<i>O‘qitish vositalari</i>	Ma’ruza matni, noutbuk, videoproektor va boshq.

<i>O'qitish sharoiti</i>	Videoproektor bilan jihozlangan, guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar
<i>Qaytar aloqaning yo'l va vositalari</i>	Og'zaki nazorat: Blits-so'rov, test.

“Kreditning turlari va shakllari” mavzusidagi ma’ruzani o‘qitishning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni (Pedagogik texnologiya – muammoli, klaster)	
	O'qituvchi	Talabalar
1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1.Mavzuning nomi va rejasi e'lon qilinadi. 1.2.Mavzuni to'liq o'zlashtirish uchun asosiy va qo'shimcha adabiyotlar beriladi. 1.3. Mavzuda ko'p ishlatiladigan atama va iboralar bilan tanishtiriladi 1.4.Mavzu davomida o'rganilayotgan muammolarga to'xtalanadi	Tinglaydilar Yozib oladilar Ma'ruza matnini ARMdan (O'UM, darslik, o'quv qo'llanma) oladilar Ma'ruza bo'yicha o'z fikrlarini bildiradilar
2-bosqich. Asosiy (60 daq.)	2.1.Ma'ruza matni tarqatiladi. 2.2.Ma'ruza bo'yicha qo'yilgan reja savollari keltirilgan taqdimotlar videoproektor orqali ko'rsatiladi, har bir savol bo'yicha xulosa qilinadi hamda “bumerang” usulida savol bilan murojaat qilinadi. 2.3.Doskada asosiy faktlar, hisoblash formulalari hamda hisoblash jarayonlari hayotiy aniq misollar ishlab chiqarish bilan bog'liq holda yozib ko'rsatiladi	Tinglaydilar Yozib oladilar Muhim joylarini belgilab oladilar Tushunmagan joylaridan savollar berishga tayyorlanadilar
3-bosqich. Yakuniy (10 daq.)	3.1.Ma'ruzada o'rganilgan mavzu bo'yicha ko'tarilgan muammolar va auditoriyaga tashlangan savollar bo'yicha xulosalar qilinadi 3.2. Talabalar qiziqqan va tushunmagan masalalar bo'yicha savollariga javob oladilar.	Savol beradilar. Vazifani yozib oladilar

Ma'ruza mavzusi: Kreditning turlari va shakllari

Reja

14.1. Kreditning turlari. Kreditning shakllari. Kreditning tarmoq yo`nalishiga ko`ra turlari.

14.2 Kreditning ta`minlanganligiga ko`ra turlari. Kreditning muddatiga ko`ra turlari. Kreditning to`lovliligiga ko`ra turlari.

14.1. Kreditning turlari. Kreditning shakllari. Kreditning tarmoq yo`nalishiga ko`ra turlari.

Kredit o`zining bir qancha belgilariga ko`ra turlanadi:

I) muddatiga ko`ra kredit 3 turga bo`linadi:

A. qisqa muddatli kreditlar

B. o`rta muddatli kreditlar

D. uzoq muddatli kreditlar

Dunyoning ko`plab mamlakatlarida qisqa muddatli kreditlar deganda 1 yilgacha muddatga berilgan kreditlar tushuniladi. O`rta muddatli kreditlar deganda 1-3 yilgacha muddatda, uzoq muddatli kredit 3 yildan ortiq muddatga berilgan kreditlar tushuniladi. Lekin ayrim mamlakatlarda kreditlarning muddatlariga ko`ra farqlanish mavjud. Masalan, AQSHda 1-8 yilgacha berilgan kreditlar o`rta muddatli kreditlar hisoblanadi. Xalqaro moliy institutlarida 1-5 yilgacha muddatda berilgan kreditlar o`rta muddatli kreditlar hisoblanadi.

O`zbekistonda o`rta muddatli kreditlar 2004-yilda bekor qilingan. 1yilgacha muddatga berilgan kreditlar qisqa, 1 yildan ortiq muddatga berilgan kredit uzoq muddatli kredit hisoblanadi.

II) ta`minlanganligiga ko`ra 3 turga bo`linadi:

A. to`liq ta`minlangan kreditlar, bunda kreditning ta`minoti kreditning asosiy qarz summasi va uning foizini qoplashga etadi;

O`zbekiston Respublikasining Markaziy banki talabi bo`yicha ta`minot miqdori kredit summasiga nisbatan 125 foiz ni tashkil etishi kerak.

B. qisman ta`minlangan kreditlar, bunda kreditlarning ta`minoti kreditning asosiy summasi va foizini qoplashga etmaydi;

D. ta`minlanmagan kreditlar, bu kreditlar ishonchli yoki blankli kreditlar deyiladi. Bu kreditlar yuqori darajada to`lov qobiliyatiga ega bo`lgan ishonchli mijozlarga beriladi.

III) kredit bahosiga ko`ra quyidagi turlarga bo`linadi:

A. arzon kreditlar, bu kreditlarning foiz stavkasi ssuda kapitali bozorida shakllanadigan foiz stavkasidan past bo`ladi;

B. qimmat kreditlar, bu kreditlarning foiz stavkasi ssuda kapitali bozorida shakllangan foiz stavkasidan yuqori bo`ladi;

Risk darajasi qancha yuqori bo`lsa, kreditning foizi ham shuncha yuqori bo`ladi.

D. tekin kreditlar, bu kreditlarning foizi yo`q.

VI) tarmoq xususiyatiga ko`ra kreditlarning quyidagi turlari mavjud:

- 1) sanoat krediti;
- 2) savdo krediti;
- 3) qishloq xo`jaligi krediti va boshqalar.

D.takror ishlab chiqarish jarayonlarining bosqichlariga xizmat etishiga ko`ra kreditning turlari mavjud:

- 1) kredit ishlab chiqarish uzluksizligini ta`minlash maqsadida xomashyo va materiallar hamda ishlab chiqarish vositalarini sotib olish uchun beriladi;
- 2) kredit mahsulotni sotish jarayonini moliyalashtirish uchun beriladi;
- 3) kredit iste`mol jarayonida ham ishtirok etadi.

VII) kreditlash obektiga ko`ra quyidagi turlarga bo`linadi:

- 1) xomashyo va materiallar sotib olish uchun beriladigan kreditlar;
- 2) ishlab chiqarish vositalarini sotib olish maqsadida beriladigan kreditlar;
- 3) ishlab chiqarish xarajatlari uchun beriladigan kreditlar.

Masalan, qishloq xo`jaligida paxta, g`alla, sholi kabi ekinlarni etishtirish uzoq davr va katta xarajat talab qiladi. Kreditlar ana shu xarajatlarni moliyalashtirish uchun beriladi.

- 4) to`lov aylanmasidagi uzluksizlikni qoplash uchun beriladigan kreditlar.

Masalan, korxonalarining joriy hisobraqamlariga mablag`lar kelib tushish vaqti bilan to`lovni amalga oshirish vaqti o`rtasidagi nomuvofiqlik yuzaga kelsa to`lov aylanmasida uzilish sodir bo`ladi. Yana shuni ham ta`kidlab o`tishimiz joizki davlat budjeti ijrosi paytida ham uzilishlar yuzaga kelishi mumkin.

VIII) davlat budjeti defitsitini qoplash maqsadida beriladigan kreditlar.

Uzoq davrlardan buyon kreditning quyidagi turlari qo`llanilib kelinmoqda.

1. Qisqa muddatli kreditlash;
2. Uzoq muddatli kreditlash.

Qisqa muddatli kreditlashda kreditlar bir necha oylardan bir yilgacha bo`lgan muddatga beriladi. Bu turdagi kreditlar ishlab chiqarish aylanma fondlari va muomala fondlarining doiraviy aylanishining uzluksizligini ta`minlaydi. Bizga malumki, aylanma fondlarning doiraviy aylanishi deyarli barcha ishlab chiqarish sohalarida bir yil va undan kamroq vaqt davom qiladi. Bir yil fondlar aylanishining tabiiy o`lchovi sifatida xizmat qiladi. Shuning uchun ham, bir yil qisqa va uzoq muddatli kreditlashning chegarasi bo`lib xizmat qiladi.

Kreditning quyidagi mustaqil shakllari bor:

- I) Bank krediti
- II) Tijorat krediti
- III) Davlat krediti
- IV) Ipoteka krediti
- D. Iste`mol krediti
- VI) Sindinsiyali kredit
- VII) Xalqaro kredit

I. Bank krediti banklar tomonidan pul shaklida beriladigan kredit bo`lib ssuda deyiladi.

Pulning yuqori likvidli aktiv ekanligi va bank tizimining uzoq muddatli rivojlanish bosqichini bosib o`tganligi bank kreditini asosiy kredit shakliga

aylantirishga muhim omil bo`ldi. Tijorat banklari kreditining bahosi ssuda kapitali bozorida shakllanadi. Kreditning bahosi qanchalik yuqori bo`lsa, unga bo`lgan talab shunchalik kam bo`ladi. Shu sababli Markaziy banklar va hukumatlar iqtisodiyotda yo`naltirilayotgan kreditlar hajmini oshirish maqsadida kredtilarning past va barqaror foiz stavkasini saqlab qolishga harakat qiladilar. Lekin masalaning ikkinchi tomoni ham bor, kreditlarning foiz stavkasi qanchalik past bo`lsa, unga bo`lgan talabning oshishiga olib keladi natijada muomaladagi pul miqdori oshishiga sabab bo`ladi va oqibatda bu inflatsiya darajasining oshiradi.

Bank krediti rivojlanishini belgilovchi keyingi omil banklarning resurs ta`minotidir. Banklarning etarli darajada resurs bazasiga ega bo`lishi kreditlarga bo`lgan talabni qondirishga imkon beradi. Bir so`z bilan aytganda banklarning etarli darajada resurs bazasiga ega bo`lishi ular mijozlarining moliyaviy darajasiga bog`liq. Bank tomonidan beriladigan kreditlarni o`z vaqtida qaytmasligi oyki kreditlarning qaytish darajasining yuqori ekanligi bank krediti rivojlanishining 3omili hisoblanadi. 4-omil banklarning kreditlash faoliyatini davlat tomonidan tartibga solib va nazorat qilish tizimining rivojlanganligi bo`lsa, 5-omil makroiqtisodiy vaziyat va uning o`zgarishi hisoblanadi. Kredit tarixini o`rganishga bag`ishlangan tarqiqotlarning natijalari ko`rsatdiki., tijorat krediti bank kreditidan oldin paydo bo`lgan.

Tijorat krediti deganda, hozirgi davrda tovarlarni to`lov muddatini kechiktirish asosida soitylishiga aytiladi. Tijorat kreditining obekti tovar hisoblanadi. Lekin tijorat krediti dastlab paydo mbo`lgan davrda tovarlarni kreditga sotishdan tashqari mulkni ijaraga berish ham tijorat krediti hisoblangan. Tijorat kreditining ma`lum qismi veksel bilan rasmiylashtiriladi.

Tijorat krediti bank krediti kabi ommalashmagan bo`lsa ham u hamon kredit mustaqil shakli sifatida saqlanib qolgan. Bu esa quyidagi sabablar bilan izohlanadi:

- 1) Tijorat kreditining foizi ko`pincha bank krediti foizidan past bo`ladi;
- 2) Har qanday xo`jalik yurituvchi subekt ham bank krediti ololmaydi. Bu toifa mijozlar uchun tijorat kreditidan foydalanish zaruriyat bo`lib qoladi;
- 3) Tijorat veksellari moliyaviy instrument sifatida amaliyotda keng qo`llaniladi. Ularni bankka topshirib kredit olish mumkin.

Davlat krediti. Bir guruh iqtisodchi olimlarning fikriga ko`ra davlat kreditida davlat faqat qarzdor bo`lib qatnashadi. Masalan, davlat qimmatli qog`ozlarini chiqarib aholiga, banklarga va korxonalariga sotadi. SHu yo`l bilan ular ular oldida qarzdor bo`lib qoladi. Bundan tashqari davlat tijorat banklaridan, Markaziy bankdan, Xalqaro moliya institutlaridan kredit oladi. Ikkinchi guruh olimlarining fikriga ko`ra, davlat kreditida davlat kredit beruvchi bo`lib ishtirok etadi. Masalan, davlat banklar orqali ma`lum bir tarmoqlarni kreditlaydi. Ular hukumat tomonidan qimmatli qog`ozlarni sotib jalb qilingan mablag`lari hisobidan. Ularni davlat zayomlari deyishimiz ham mumkin.

Iste`mol krediti – iste`mol maqsadida beriladigan kreditlar iste`mol kreditlari deyiladi. Ular asosan iste`mol tovalari ko`rinishida bo`ladi. Taraqqiy etgan mamalakatlarda ipoteka kreditlari ham iste`mol krediti tarkibiga kiritiladi. Lekin O`zbekistonda ipoteka kredit mustaqil shakl hisoblanadi. Iste`mol krediti tovar va pul ko`rinishida beriladi.

Ipoteka krediti – qoʻzgʻalmas mulkni garovga olish yoʻli bilan beriladigan kredit. Ipoteka soʻzi grekcha soʻzidan olingan. Ipoteka kreditini yuridik va jismoniy shaxslar oladi. Yuridik shaxslar oʻziga tegishli qoʻzgʻalmas mulkni garovga qoʻyib, ishlab chiqarish faoliyatini rivojlantirish uchun kredit oladi.

Sinditsiyali kredit – bu loʻbektini yoki loyihani moliyalashtirish uchun 2 yoki undan ortiq banklar tomonidan beriladigan kreditdir. Sinditsiyali kreditni tashkil qiluvchi bank bosh yoki etakchi bank deyiladi. Qolga banklar ishtirokchi banklar deb ataladi. Oldin banklar oʻrtasida bosh bitim imzolandi. Bu bitimga koʻra bank sindikati tashkil etiladi. Keyin kredit oluvchi va sindikat oʻrtasida kredit shartnomasi imzolandi. Ishtirokchi banklar etakchi bankka sindikatdagi ulushiga koʻra resurslarini beradi.

Xalqaro kredit – bu ssuda kapitalining davlatlararo harakati boʻlib, bu harakat tovar va valuta koʻrinishidagi mablagʻlarni qaytarib berishlik, muddatlilik va foiz toʻlashlilik asosida berish natijasida yuzaga keladi.

Tijorat banklari faoliyatida kreditlashning quyidagi shakllari mavjud:

1) mijozni alohida ssuda hisobraqamidan 1 marotabali kreditlash shakli. Bunda kredit 1 marotabali toʻlov shaklida bankdan chiqariladi.

2) mijozni kredit liniyasi ochish yoʻli bilan kreditlash. Bunda mijoz uchun kreditlash limiti oʻrnatiladi. Uning bu limitdan foydalanish uchun davr belgilanadi.

Bu shaklning afzalliklari quyidagilardan iborat:

A. mijoz har safar kredit soʻrab bankka murojaat qilish majburiyatidan holos boʻladi;

B. mijoz kredit liniyasining faqat ishlatilgan qismi uchun foiz toʻlaydi;

D. bank berilgan kredit ustidan yaʼni shartnomaviy shartlari bajarilishi ustidan nazorat oʻrnatish imkoniga ega boʻladi. Agar mijoz kredit shartnomasi shartlarini buza boshlarsa bank kredit liniyasini yopib qoʻyadi.

3) kreditlashning overdraft shakli, ingliz tilida soʻzlasuvchi mamlakatlar bank amaliyotida keng qoʻllaniladi.

Overdraft krediti mijozning joriy hisobraqamining debetli qoldigʻiga beriladi.

Mijozlarning banklarda ochilgan joriy hisobraqamlarida faqat bir marta debetli qoldiq boʻlishiga ruxsat etiladi. U ham boʻlsa, bank va mijoz oʻrtasida overdraft krediti olish boʻyicha kelishuv boʻlsa.

Overdraft kreditiga ssuda scheti ochilmaydi va bu kredit taʼminotsiz kredit hisoblanadi.

4) kreditlashning kontokorrent shakli. Bu shakl nemis tilida soʻzlashuvchi mamlakatlarning bank amaliyotida qoʻllaniladi. Kontokorrent kreditida mijozning joriy hisobraqami yopiladi va kontokorrent hisobraqam ochiladi. Mijozning barcha faoliyatidan keladigan pul tushumlari kontokorrent hisobraqamining kreditida aks etadi. Mijozning barcha toʻlovlari kontokorrent hisobraqamining debetida aks etadi. Kontokorrent krediti kontokorrent hisobraqamining debetli qoldigʻiga beriladi. Kontokorrent hisobraqamining kreditli qoldigʻi uchun bank mijozga foiz toʻlaydi, debetli qoldigʻi uchun esa mijoz bankka foiz toʻlaydi.

5) kreditlashning faktoring shakli. Faktoring – bu mol etkazib beruvchini kreditlash shakli boʻlib, bunda bank tovar hujjatlarini oʻzining diskont stavkasi boʻyicha regress huquqi bilan yoki regress huquqisiz sotib oladi.

6) Kreditlashning forfeiting shakli. Forfeiting – bu fransuzcha “a forfe” soʻzidan olingan boʻlib ulgurji degan maʼnoni anglatadi. Forfeiting mol etkazib beruvchini kreditlash shakli boʻlib, bunda bank tranttani oʻzining diskont stavkasi boʻyicha regress huquqi bilan sotib oladi

1. Kreditning shakllari va turlari, ularning tavsifi. Kreditning boshqa turlari va uning tavsifi.

Kreditga boʻlgan talab qaysi usulda va muddatda, kim tomondan qondirilishiga va qarz oluvchilarga taklif qilinishiga qarab, kredit bir necha tur va shakllarga boʻlinadi.

Bank kreditining maqsadliliigi. Jahon amaliyotida umumiy biror ehtiyojni qoplash uchun ishlatiladigan kreditlar mavjud. Bunda bank tomonidan beriladigan kreditlar qarz oluvchining moliyaviy resurslarga boʻlgan turli ehtiyojlarini qondirish uchun oʻz ixtiyori boʻyicha ishlatiladi. Hozirgi sharoitda ular qisqa muddatli kreditlash sohasida cheklangan tarzda qoʻllaniladi, oʻrta va uzoq muddatli kreditlashda umuman qoʻllanilmaydi. Bizning amaliyotimizda banklar tomonidan biror maqsadni amalga oshirish uchungina kreditlar beriladi.

Kreditning qaysi maqsad uchun berilayotganligi kredit shartnomasida koʻrsatiladi va bank tomonidan berilgan resurslar qarz oluvchi tomonidan faqatgina shartnomada koʻrsatilgan masalani hal etish uchun ishlatiladi. (masalan, olinayotgan tovarlar boʻyicha hisoblashish, ish haqi toʻlash va h.k. uchun) Qarz oluvchi tomonidan koʻrsatilgan majburiyatlarning buzilishida bitimda koʻrsatilgan jarimalar qoʻllaniladi.

Qarz oluvchilarning kategoriyalari. Oʻzining faoliyat doirasiga qarab, qarz oluvchi korxonalar va tashkilotlar bir necha guruhlariga boʻlinishi mumkin. Masalan, agrar sohada kredit oluvchilar. Bu sohaning boʻlishi – maxsus kredit muasasalari – agrobanklarning, keyinchalik qishloq xoʻjaligi sohalariga xizmat koʻrsatuvchi boshqa banklar Paxtabank, Gʻallabank va boshqa shu turdagi banklarning tashkil topishini belgilab beruvchi asos hisoblanadi.

Bu banklar faoliyatining oʻziga xos xususiyati qishloq xoʻjaligi ishlab chiqarishi bilan bogʻliq boʻlgan mavsumiylikni eʼtiborga olgan holda kreditlash hisoblanadi. Banklararo kreditlar – bank kreditining keng tarqalgan shakllardan biri. Banklararo kreditning joriy stavkasi maʼlum bir tijorat bankning boshqa turlardagi ssudalar berish siyosatini aniqlab beruvchi muhim omil hisoblanadi. Bu meʼyorning aniq miqdori (hisob stavkasi) Markaziy bank tomonidan belgilanadi.

Tijorat krediti. Iqtisodiyotda kredit munosabatlarining vujudga kelishining birinchi shakllaridan boʻlib, veksel muomalasini vujudga keltirgan va naqd pulsiz hisob kitoblarning rivojlanishiga yordam bergan. Tijorat kreditining subʼektlari sifatida yuridik shaxslar: mol etkazib beruvchi va mol sotib oluvchi korxonalar, kreditning obʼekti sifatida sotilayotgan tovar ishtirok qiladi. Tijorat krediti oʻzining amaliy koʻrinishini huquqiy shaxslar oʻrtasida tovar va xizmatlarning toʻlov muddatini choʻzish orqali sotish shaklidagi moliya xoʻjalik munosabatlarida topadi.

Bu kredit shaklining asosiy maqsadi tovarlarni sotishni tezlashtirish va shu orqali foyda olishdan iborat.

Amaliyotda vekselning ikki turi qo`llaniladi. Oddiy va o`tkazma veksel. Oddiy vekselni qarz oluvchi korxonaga qarz beruvchi korxonaga beradi va tovarlar hamda ko`rsatilgan xizmatlar uchun unga to`lash majburiyatini o`z zimmasiga oladi.

Tijorat krediti bank kreditidan quyidagi xususiyatlari bilan farq qiladi:

1. Kreditor (qarz beruvchi) rolida maxsus kreditmoliya tashkilotlari emas, balki tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish hamda sotish bilan shug`ullanuvchi turli yuridik shaxslar ishtirok qiladi.
2. Tijorat krediti faqatgina tovar shaklida beriladi.
3. Tijorat kreditida ssuda kapitali, sanoat va savdo kapitali bilan integratsiyalashgan holda harakat qiladi. Bu bozor iqtisodiyoti sharoitida turli ixtisosdagi va faoliyat yo`nalishdagi korxonalarni o`z ichiga oluvchi xolding, moliyaviy kompaniyalarning vujudga kelishida o`z aksini topadi.
4. Berilgan vaqt oralig`ida tijorat kreditining o`rtacha qiymati doimo bank foizining o`rtacha stavkasidan kichik bo`ladi.
5. Qarz beruvchi va qarz oluvchi o`rtasidagi shartnoma huquqiy rasmiylashtirilganda tijorat krediti bo`yicha to`lov (foiz stavkasi) alohida aniqlanmaydi. Foiz to`lovi tovar bahosiga qo`shilgan holda rasmiylashtiriladi.

Hozirgi sharoitda jahon amaliyotida tijorat kreditning, asosan 3 turi qo`llaniladi:

- * qayd qilingan to`lov muddati bo`yicha kredit;
- * tovarlarni sotgandan keyingina qarzni to`lash bo`yicha kredit;
- * ochiq hisobvaraqa bo`yicha kreditlash.

Bunda tijorat krediti shartlari bo`yicha, keyingi tovar partiyasini jo`natish, oldingi jo`natilgan tovarlar bo`yicha qarzlarni to`lash muddatigacha amalga oshirilishi zarur. Tijorat krediti tovarlar sotish jarayonini tezlashtirishda va korxonalarining aylanma mablag`larini xo`jalik faoliyatidan tezroq bo`shashini ta`minlashda katta ahamiyatga ega.

14.2. Kreditning ta`minlanganligiga ko`ra turlari.

Kreditning muddatiga ko`ra turlari. Kreditning to`lovliligiga ko`ra turlari.

Iste`mol krediti. Iste`mol krediti o`zining maqsadi bilan kreditning boshqa shakllaridan farq qiladi. Uning farqli belgisi jismoniy shaxslarni kreditlash hisoblanadi. Kreditning bu shaklida kredit beruvchi sifatida maxsus kredit muassasalari bilan birga tovar va xizmatlarni sotishni amalga oshiradigan jismoniy shaxslar ham bo`lishi mumkin.

Iste`mol krediti ikki shaklda: pul shaklida yoki tovar shaklida berilishi mumkin.

Jismoniy shaxslarga ko`chmas mulkka egalik qilish uchun, qimmat bo`lgan davolanishni to`lash, har xil tovarlar va uy jihozlari sotib olish va boshqa ehtiyojlarni qondirish uchun iste`mol kreditlari berilishi mumkin. Pul shaklida iste`mol krediti banklar tomonidan, tovar shaklida esa tovarlar chakana savdosi jarayonida to`lov muddatini cho`zish orqali amalga oshiriladi.

O`zbekistonda hozirgi kunlarda uyjoy sotib olish, uyjoy qurish uchun pul shaklidagi, uzoq muddatli iste`mol krediti va tovar shaklida avtomobil kredit berilmoqda.

Davlat krediti. Kreditning bu shaklining asosiy xususiyati kredit munosabatlarida davlatning qatnashuvidir. Davlat kreditida davlat bir tomondan qarz beruvchi va

ikkinchi tomondan qarz oluvchi sifatida ishtirok qilishi mumkin. Qarz beruvchi vazifasini bajara turib, davlat, davlat kredit institutlari, jumladan, Markaziy bank orqali iqtisodiyotning har xil sohalarini kreditlashni o'z zimmasiga oladi.

Davlat tomonidan: – iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini kreditlash; – moliyaviy resurslarga ehtiyoj sezayotgan davlat ahamiyatiga ega bo'lgan aniq tarmoq yoki mintaqalarga, agar byudjetdan moliyalashtirish imkoniyati tugagan bo'lsa, vaqtincha foydalanishga mablag' ajratilishi mumkin.

Undan tashqari, tijorat banklariga banklararo kreditlar bozorida kredit resurslarni kim oshdi savdosi yo'li bilan yoki to'g'ridanto'g'ri sotish jarayonida davlat tomonidan mablag'lar vaqtincha foydalanishga berilishi mumkin.

Davlatning qarzlari ko'paygan hollarda davlat byudjeti kamomadini moliyalashtirish maqsadida, davlat qarz oluvchi sifatida, davlat qarzlarini joylashtirish jarayonini amalga oshiradi.

Davlat kreditining xarakterli xususiyati shundaki, davlat tomonidan olin Xalqaro kredit. Kredit munosabatlarining xalqaro miqyosda (davlatlar o'rtasida) amalga oshirilishi xalqaro kreditning yuzaga kelishiga olib keladi. Xalqaro kreditga xalqaro miqyosda xarakat qiluvchi kredit munosabatlari to'plashi sifatida qarash zarur. Kreditning bu shaklini bevosita ishtirokchilari millatlararo moliyakredit institutlari, tegishli davlat hokimiyati, kredit tashkilotlari va alohida yuridik shaxslar bo'lishi mumkin.

Xalqaro kredit bir davlat, shu davlat banki, yuridik shaxsi tomonidan ikkinchi bir davlatga, uning banklariga, boshqa yuridik shaxslariga muddatlilik va to'lovlilik asosida beriladigan kredit hisoblanadi.

Xalqaro kredit davlat va xalqaro institutlar ishtirok etgan munosabatlarda pul (valyuta) shaklida, tashqi savdo faoliyatida esa tovar shaklida bo'lishi mumkin.

Xalqaro kredit xalqaro iqtisodiy munosabatlar doirasida quyidagi funktsiyalarni bajaradi:

* mamlakatlar o'rtasida kapitalning qayta taqsimlanishini ta'minlaydi;

* kapitalning konsentratsiyalashuviga va markazlashuviga sharoit yaratadi va bu jarayonni tezlashtiradi;

* har xil valyutalarda xalqaro hisobkitoblarni olib borishda muomala xarajatlarini qisqartiradi.

Xalqaro kreditlar xarakteri bo'yicha

– davlatlararo, xususiyy, firma kreditlariga;

– shakli bo'yicha

– davlat, bank, tijorat;

– tashqi savdo tizimida tutgan o'rni bo'yicha

– eksportni kreditlash, importni kreditlashga;

– muddati bo'yicha

– qisqa muddatli yilgacha, uzoq muddatli 5 yildan ortiq muddatga;

– ob'ekti bo'yicha

– tovar va valyuta;

– ta'minlanganligi bo'yicha

– tovarmoddiy boyliklar bilan yoki hujjatlar bilan ta`minlangan kreditlarga bo`linadi.

Test topshiriqlari:

1. Kreditning subyektlarini ko`rsating
 - A. har qanday pul mablag`lari
 - B. tovarlar, ishlab chiqarish xarajatlari va hisob – kitoblardagi mablag`lar
 - C. qarz beruvchi va qarz oluvchilar
 - D. aholi omonatlari
2. Ssuda kapitalining manbalari nimalardan iboratligi qaysi javobda to`liq ko`rsatilgan?
 - A. muomaladagi vaqtinichalik bo`sh pul mablag`lari
 - B. hisob-kitob schyotlaridagi mablag`lar
 - C. boshqa banklardan olingan kreditlar
 - D. Markaziy bankdan olingan kreditlar
3. Sudxo`rlik kreditining mohiyati nima?
 - A. boyish maqsadida jismoniy shaxslar o`rtasida iste`molni qondirish uchun beriladigan kredit
 - B. ssuda kapitali bozori tomonidan yuridik va jismoniy shaxslarga beriladigan mablag`
 - C. xalqaro miqyosda amalga oshiriladigan kredit turi
 - D. kredit tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladigan funksiyasi
4. Kredit ta`minotiga nimalar kiradi?
 - A. kredit chegarasi
 - B. tovar moddiy boyliklari
 - C. mol-mulk garovi, 3 chi shaxs kafilligi, sug`urta polisi
 - D. davlatning qimmatbaxo qog`ozlari
5. Tijorat kreditining asosiy quroli nima?
 - A. chek, kredit kartochkalar
 - B. veksel
 - C. tovar shaklida berilishi
 - D. foiz stavkasi kam
6. Muomala uchun zarur bo`lgan pul miqdoriga ta`sir etuvchi omillarni ko`rsating?
 - A. tovarlar massasi
 - B. xizmatlar massasi
 - C. pullar massasi
 - D. tovar va xizmatlar bahosi, pulning aylanish tezligi
7. Rivojlangan davlatlarda xazina biletleri va tangalar kim tomonidan emissiya qilinadi:
 - A. milliy banklar tomonidan
 - B. qonunda belgilangan emissiya huquqiga ega kredit muassasasi tomonidan
 - C. tijorat banki tomonidan
 - D. kredit uyushmalari tomonidan
8. Tijorat banklar uchun taqiqlangan faoliyat turi
 - A. vaqtincha bo`sh turgan pul mablag`larini omonatlarga jalb qilish va saqlab berish.

B. to'lov va kredit munosabatlarida vositachilik qilish

C. muomalaga to'lov vositalarini chiqarish

D. ishlab chiqarish, savdo va sug'urta

9. Markaziy bank -

A. davlat muassasasi

B. iqtisodiy mustaqil, o'z xarajatlarini o'zi qoplovchi davlat muassasasi

C. korxonalarni kreditlovchi muassasa

D. aholidan jamg'arma qabul qiluvchi muassasa

10. Kreditning turlarini ko'rsating

A. bank va davlat krediti

B. uzoq va qisqa muddatli kredit

C. xalqaro kredit

D. tijorat krediti

Takrorlash uchun savollar:

1. Kredit qanday munosabatlar asosida tashkil topdi?
2. Kredit munosabatlari iqtisodiy fanlarning qanday bo'g'inlarida o'rganiladi?
3. Kreditor va kredit oluvchi o'rtasida asosiy omil nima hisoblanadi?
4. Kreditning zarurligi qanday javobda noto'g'rikeltirilgan?
5. Kredit munosabatlarini vujudga kelishining asosiy sababi?

TAQDIMOTLAR

“Insert” texnikasi bilan ishlash qoidasi

1. Ma'ruzalar matnini o'qing va o'qigan betlardagi qatorlarning yon chetlariga quyidagi belgilarni qo'yib borib ushbu usulni qo'llang:

V - bilgan bilimlarimga mos (ma'lumotlar) to'g'risida

- (minus) - bilgan bilimlarimga qarama-qarshi bilimlar to'g'risida

+ (plyus) - bilgan bilimimga nisbatan yangi ma'lumot hisoblanadi

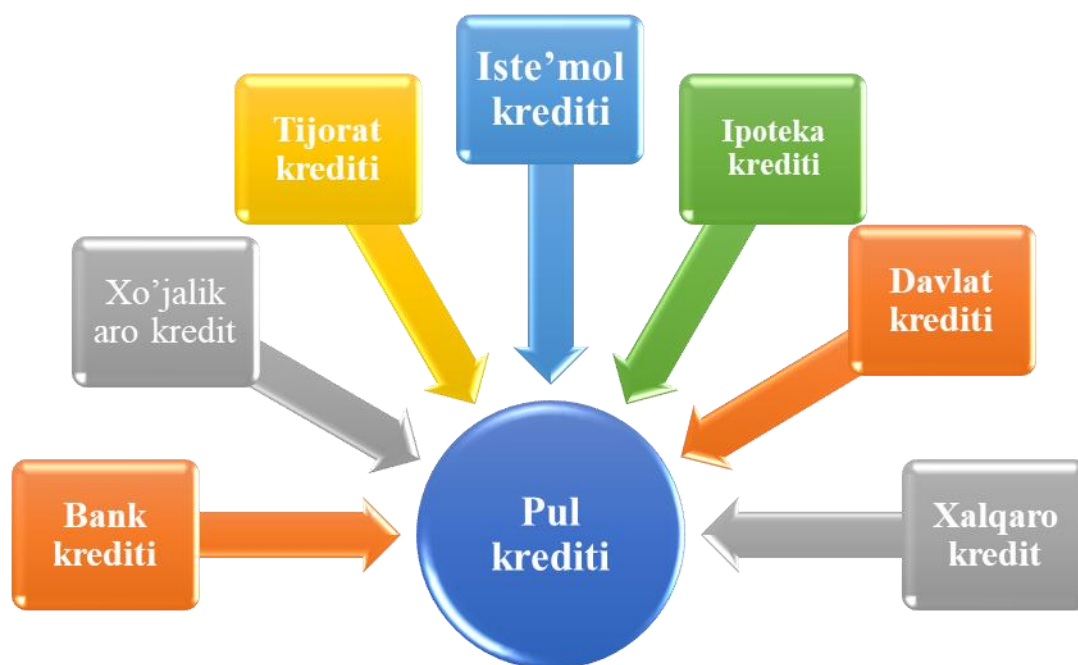
2. Olgan bilimlaringiz to'g'risidagi ma'lumotlarni jadval shaklida tizimlashtiring:

Mavzu savollari	V	-	+	?
1.				
2.				

KREDIT TURLARI

1. DAVLAT KREDITI

2. ISTE'MOL KREDITI



Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Asosiy adabiyotlar

1. Omonov A.A., Qoraliyev T.M. Pul va banklar. Darslik. –Toshkent: “Iqtisod-moliya”, 2021.
2. Mardonova A.T. Pul va banklar. O‘quv qo‘llanma. – Samarqand: SamDU nashri, 2021.

Qo‘shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekistonda erkin va farovon yashaylik. “Toshkent, “Tasvir” nashriyot uyi, 2021 yil. – 52 bet.
2. Mirziyoyev Sh.M. Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik-milliy g‘oyamizning poydevoridir. Toshkent, “Tasvir” nashriyot uyi, 2021 yil. – 36 bet.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Toshkent, “O‘zbekiston” nashriyoti, 2022 yil. – 416 bet.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 28-martdagi “Veterinariya va chorvachilik sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5696 son Farmoni.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 31-martdagi “Veterinariya va chorvachilik sohasida kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi PQ-187-son qarori.

6. O‘zbekiston Respublikasining qonuni. Markaziy bank to‘g‘risida. 2019 yil, 11-noyabr, O‘RQ-582-son.

7. O‘zbekiston Respublikasining qonuni. Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida (yangi tahriri). 2019 yil, 5-noyabr, O‘RQ-580-son.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. Valyuta siyosatini liberallashtirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlari to‘g‘risida. 2017 yil 2-sentyabr, PF-5177-son.

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. Respublika bank tizimini yanada rivojlantirish va barqarorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. 2017 yil 12-sentyabr, PQ-3270-son.

10. Omonov A.A, Qoraliyev T.M “Pul, kredit va banklar” Darslik. –Toshkent: “Iqtisod-moliya”, 2012.

11. Абрамова М.А. Деньги, кредит, банки. – М.: КНОРУС, 2014.

Axborot manbaalari

1. www.lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi portali
2. www.mineconomy.uz – O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyot va moliya vazirligi sayti
3. www.norma.uz – axborot-huquqiy portal
4. www.ifac.org. – Buxgalterlarning xalqaro federatsiyasi